

Brocki, Zygmunt

"Zapożyczenia słowiańskie w czeskiej terminologii botanicznej i zoologicznej", Teresa Zofia Orłoś, Kraków 1972 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 18/1, 179-180

1973

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wanków tego Uniwersytetu, którzy w tym okresie pracowali w tajnym nauczaniu na poziomie średnim.

Wstęp, napisany przez J. Wikarjaka, podaje m.in. krótkie dane biograficzne każdego z autorów wspomnień zamieszczonych w tomie. Kilku z nich już nie żyje, wśród nich — prof. Roman Pollak, jeden z organizatorów UZZ w Warszawie, pierwszy dziekan jego Wydziału Humanistycznego, następnie rektor.

Zygmunt Brocki

Z polskich studiów slawistycznych. Językoznawstwo. Seria 4. Warszawa 1972 Państwowe Wydawnictwo Naukowe ss. 348.

Tom zawiera prace na VII Międzynarodowy Kongres Sławistów w Warszawie 1973 r. Wśród nich praca Przemysława Zwolińskiego w całości dotyczy historii nauki: *Pionierzy komparatystyki slawistycznej XVI wieku*, s. 339—346.

Z pracy tej dowiadujemy się, że historia filologii słowiańskiej zaczęła się już w połowie XVI w., a nie dopiero w początkach XIX w. (za właściwego twórcę tej dyscypliny uważa się bowiem Józefa Dobrawskiego, ojca slawistyki czeskiej). Otóż pierwszym filologiem, który w druku w rozważaniach teoretycznolingwistycznych uwzględnił języki słowiańskie na równi z innymi, był niemiecki teolog i orientalista Theodor Buchmann (1504—1564), znany pod zhellenizowanym nazwiskiem Bibliander, profesor uniwersytetu w Zurychu i autor wydanego tam w 1548 r. dzieła *De ratione communi omnium linguarum et literarum commentarius*.

W dziele tym zawarta jest też informacja ważna dla historii nauki polskiej. Otóż informatorem Bibliandera w zakresie polszczyzny był Jan Mączyński, przyszły twórca pierwszego drukowanego słownika łacińsko-polskiego, który w latach czterdziestych XVI w. studiował m.in. w Zurychu. Bibliander korzystał z przygotowanej przez Mączyńskiego książki o języku polskim. Tak więc Mączyński jawi się nam jako autor pierwszej gramatyki języka polskiego (rękopis ten niestety zaginął), a ponieważ Bibliander traktuje polszczyznę jako reprezentanta wszelkich języków słowiańskich, Mączyński staje się w pewnym stopniu współtwórcą najwcześniejszego opracowania slawistycznego.

Bezpośrednim kontynuatorem Bibliandera był jego uczeń i młodszy kolega, Konrad Gesner (1516—1565), wybitny szwajcarski polihistor, który w 1555 r. wydał w Zurychu *Mithridates* — alfabetyczny katalog i opis kilkuset języków i dialektów świata. Dwa rozdziały tego dzieła poświęcone są językom słowiańskim.

Trzecim sławistą XVI w. był Słoweniec Adam Bohorič, autor pierwszej gramatyki języka słoweńskiego.

Drugą pracą tomu *Z polskich studiów slawistycznych* interesującą historią nauki jest artykuł Teresy Zofii Orłoś: *Zapóżycczenia słowiańskie w czeskiej terminologii medycznej*, s. 177—184. Idzie tu o zapóżycczenia dokonane w dobie tworzenia czeskiej terminologii naukowej, w 1 połowie XIX w., tj. w okresie czeskiego odrodzenia narodowego.

Z. Br.

Teresa Zofia Orłoś. *Zapóżycczenia słowiańskie w czeskiej terminologii botanicznej i zoologicznej*. Kraków 1972 Uniwersytet Jagielloński ss. 172.

W okresie czeskiego odrodzenia narodowego, kiedy przystąpiono do uzupełniania i wzbogacania zasobu wyrazowego języka czeskiego, specjalną uwagę zwrócono na opracowanie nowoczesnej terminologii, niezbędnej dla rozwoju nauk. Zadanie

to było bardzo trudne, między innymi i dlatego, że stan nauki czeskiej pozostawał w tyle za nauką i techniką innych krajów. Około 1816 r. Józef Jungmann, późniejszy rektor Uniwersytetu w Pradze, który całe życie poświęcił pracy nad stworzeniem czeskiego języka literackiego, powziął zamiar wydawania małej czeskiej encyklopedii naukowej. Planu nie zrealizowano, ale w związku z tym zamiarem powstało wiele prac naukowych z różnych dziedzin. Pisane były już w języku czeskim, ukazywały się albo jako prace samoistne wydawniczo, albo w periodykach, przede wszystkim w „Kroku”, pierwszym czeskim piśmie naukowym, i w „Časopisě českého musea”. Prace te, dotyczące różnych dziedzin nauki, łączy jedna wspólna cecha, mianowicie o ich wartości stanowi nie ich treść, lecz forma, terminologia naukowa. Ukoronowaniem procesu tworzenia terminologii różnych gałęzi nauk stał się wydany w 1853 r. *Německo-český slovník vědeckého názvoslovi* — podręczny słownik terminów naukowych dla potrzeb szkolnych.

Pisze o tym T. Z. Orłoś we wstępnym rozdziale wymienionej wyżej książki. W dalszym ciągu tego rozdziału zajmuje się historią czeskiej terminologii botanicznej (s. 8—16) i zoologicznej (s. 16—18) na tle rozwoju czeskiej nauki botaniki i zoologii.

Tutaj autorka m.in. wspomina mało znany fakt, że wybitny filolog J. Dobrovský interesował się też botaniką. Jest on autorem wydanej w 1802 r. pracy *Entwurf eines Pflanzensystems nach Zahlen und Verhältnissen*. Nie wywarła ona jednak żadnego wpływu na kształtowanie się czeskiej terminologii botanicznej. Najwybitniejszą postacią reprezentującą kierunek odrodzeniowy w czeskich naukach przyrodniczych pierwszej połowy XIX w. był Jan Svatopluk Presl (1791—1849)¹; jednocześnie jest on twórcą czeskiej terminologii botanicznej, zoologicznej, mineralogicznej, geologicznej i chemicznej. Wielkie zasługi w tworzeniu czeskiej terminologii botanicznej położył także Józef Jungmann (1773—1847), inspirator odrodzenia czeskiego języka literackiego. W swym pięciotomowym słowniku czesko-niemieckim (1834—1839), wzorowanym na *Słowniku* naszego Lindego, przytoczył wiele terminów naukowych, w tym sporo nazw botanicznych, wśród nich także liczne zapożyczenia z innych języków słowiańskich². Jednym z najważniejszych kontynuatorów Presla był słowacki lekarz Gustav Reuss (1818—1861), ostatni z reformatorów czeskiej terminologii botanicznej, która od drugiej połowy XIX w. nie uległa już większym zmianom. W zakresie terminologii zoologicznej jednym z ważniejszych kontynuatorów Presla był A. Frič (1832—1913), którego działalność zamyka okres kształtowania się tej terminologii.

Główny zrąb książki T. Z. Orłoś stanowi językowa analiza nazw botanicznych i zoologicznych zapożyczonych przez język czeski z języka polskiego, rosyjskiego, serbskochorwackiego i słoweńskiego³ (s. 19—158). Jeśli chodzi o zapożyczenia z polszczyzny, to czescy twórcy terminologii botanicznej i zoologicznej korzystali ze *Słownika języka polskiego* Lindego oraz z prac K. Kluka, B. S. Jundziłła, S. Wodzickiego, F. P. Jarockiego, w mniejszym stopniu też z XVII-wiecznego *Zielnika* S. Syreniusza.

Zygmunt Brocki

¹ Rysunkowy portret J. S. Presla umieszczony jest na czele przedstawionej tu książki T. Z. Orłoś.

² Zapożyczone z polszczyzny terminy naukowe w tym słowniku Jungmanna T. Z. Orłoś omówiła w książce *Zapożyczenia polskie w Słowniku Jungmanna*, Wrocław 1967 (zob. rec. w „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki” R. 13: 1968 s. 165—167).

³ Zob. też te same autorki *Nazwy botaniczne pochodzenia południowosłowiańskiego w języku czeskim*, „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych Oddziału PAN w Krakowie” styczeń—czerwiec 1967, s. 233—236.